

УДК 373.2.015.31:17.026

Н. В. МЕРКУЛОВА

кандидат педагогічних наук, викладач
Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Богдана Хмельницького

А. С. КОТЛЯР

вихователь
НВК “Марто-Іванівський ЗНЗ І–ІІ ст. – ДНЗ”

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ В ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ РОБОТИ З РІЗНОВІКОВИМИ ГРУПАМИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкрито проблему формування культури поведінки у дошкільників в умовах роботи з різновіковими групами; проаналізовано поняття: культура, культура поведінки, цінності, моральні цінності; визначено особливості інноваційних педагогічних технологій з формування культури поведінки в дошкільників.

Ключові слова: культура, культура поведінки, цінності, моральні цінності, різновікова група.

Реалізація сучасним дошкільним навчальним закладом освітніх стандартів вимагає творчих пошуків, пов'язаних із подальшим розвитком педагогічної науки. Основним у цьому процесі стає створення нових проектів, розкриття внутрішніх зв'язків, які існують між навчанням і відповідним характером розвитку особистості. Одним із визначальних чинників забезпечення всебічного розвитку дитини є формування змісту виховання з урахуванням вимог часу й тенденцій суспільного розвитку. У цьому контексті важливим стає той факт, що саме в дошкільному дитинстві починають формуватися такі моральні цінності: гуманність, милосердя, доброзичливість, працелюбство, правдивість, чесність.

Особливості формування культури поведінки в дітей дошкільного віку схарактеризовано в наукових розвідках Н. М. Горопахи, Н. В. Гузій, Н. Ф. Денисенко, І. М. Дичківської, С. Г. Карпенчук, А. І. Кузьмінського, В. І. Лозової, О. Я. Новак, В. Л. Омеляненко, О. І. Пометун, Т. І. Поніманської, Т. М. Степанової, Г. В. Троцько, М. М. Фіцули, В. В. Ягупова та ін.

Мета статті – визначити особливості формування та розвитку культури поведінки в дошкільників.

Вимоги сучасного дошкільного навчального закладу орієнтують підготовку дошкільників на всебічне становлення, зокрема на розвиток їх культури поведінки в аспекті інноваційних підходів до організації виховної роботи. Зазначимо, що на сьогодні Державний стандарт дошкільної освіти України полягає в низці вимог до дітей дошкільного віку. Так, дитина повинна вміти домагатися успіху, оволодіти універсальними компетентностями, наприклад, соціокультурною. Для з'ясування проблеми формування культури поведінки в дошкільників в умовах роботи з різновіко-

вими групами варто визначити сутність понять “культура”, “культура поведінки”, “цінності”, “моральні цінності”. Згідно з українським педагогічним словником, культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює, насамперед, систему виховання, духовної творчості [3, с. 182].

У контексті проаналізованих підходів Т.Р. Гуменникова зазначає, що культура поведінки – це складова культури, яка є зовнішнім проявом духовного багатства особистості та її внутрішнього світу [4, с. 38]. Теоретичний аналіз наукової літератури дає змогу констатувати, що “цінності – найважливіші компоненти людської культури поряд із нормами та ідеалами” [8, с. 294]. Водночас потрібно зауважити, що моральні цінності – це певні ідеї та явища, що мають значущість для людини та суспільства [7, с. 382].

Вивчення тенденцій формування культури поведінки в дошкільників потребує з’ясування особливостей та специфічних закономірностей цього процесу. Водночас аналіз наукових праць і професійного досвіду засвідчив, що успішність означеного педагогічного процесу визначається педагогічно доцільним плануванням. Відзначимо, що плани повинні передбачати роботу з формування культурно-гігієнічних навичок, виховання культури поведінки дітей, певні трудові доручення дітей, роботу щодо закріплення трудових умінь. З огляду на це зауважимо, що планування навчально-виховного процесу в різновікових групах має певні особливості. Загальновизнаним є факт, що “у процесі роботи з дітьми різного віку педагогові легше відійти від уніфікації й приділяти більше уваги індивідуально зорієнтованому вихованню, а опосередковано – через старших дітей – передавати молодшим набутий досвід міжособистісних взаємин, інформацію про норми та правила поведінки, валеологічні навички; розвивати розумово” [9, с. 3].

Таким чином, у період модернізації та реформування дошкільної освіти в Україні великого значення набувають пошуки механізмів взаємодії дошкільників у різновіковій групі. Аналіз педагогічної літератури, практичні спостереження доводять, що педагогічна діяльність у різновікових групах є також і досить складною, оскільки вимагає від вихователя високої професійної майстерності, знання специфіки роботи з дітьми різного віку, уміння співвідносити програмові вимоги з індивідуальними особливостями вихованців, здатності розуміти та бачити кожного малюка, а також усю групу в цілому [9; 10]. На підставі всебічної рефлексії наукової літератури й реального практичного досвіду підсумовано, що формування культури поведінки в дошкільників в умовах роботи з різновіковими групами вимагає особливого підходу вихователів до організації виховної роботи. Крім того, виховання є одним із головних чинників формування особистості дитини, завдяки якому реалізується програма її соціалізації, розвиваються природні задатки та здібності [10, с. 28]. Нам імпонує позиція К. Д. Ушинського про те, що важливим в організації педагогічної діяльності є виховання та особистість вихователя. Видатний учений наголошував, що “жодні статuti та програми, жоден штучний організм закладу, як би хитро він не був вигаданий, не може замінити особистості вихователя у справі виховання” [15, с. 33].

Згідно з поглядами Л. М. Толстого, творчі та моральні можливості дітей розкриваються тільки тоді, коли вони стають учасниками педагогічного процесу. На думку вченого, діти здатні виявляти індивідуальність, можуть поводитися культурно, а в майбутньому вирішувати складні життєві проблеми. Л. М. Толстой стверджував, що любов вихователя допоможе розвитку самосвідомості дитини та зумовить становлення високоморальної особистості [13, с. 29]. У контексті нашого дослідження особливий інтерес становлять погляди В. О. Сухомлинського, який наголошував: “виховання – це багатогранний процес постійного духовного збагачення та відновлення і тих, хто виховується, і тих, хто виховує” [12]. Видатний український учений зазначав, що моральне виховання повинно починатися з дитинства, оскільки рівень вихованості особистості залежить від того, як виховували її в дитинстві. Науковець Н. Д. Бабич зазначає, що культура поведінки дошкільників взаємопов’язана з внутрішньою культурою особистості та її загальноприйнятими звичаями. Безпосередньо внутрішня культура поведінки дитини багато в чому визначає зовнішню поведінку. Крім того, зовнішня поведінка впливає на внутрішню культуру, змушуючи кожну дитину бути витриманою та дисциплінованою. Н. Д. Бабич зауважує, що недбалість у зовнішньому вигляді, безтактність, брутальність і неухважність формують негативні якості особистості. У зв’язку з цим із раннього віку необхідно навчити дітей використовувати в житті основні правила культури поведінки [1]. За даними Н. І. Скрипник, у процесі формування культури поведінки в дошкільників в умовах роботи з різновіковими групами виникає низка суперечностей, зокрема між об’єктивною потребою гуманізації дошкільного виховання й недостатньою розробкою відповідного змістового й методичного забезпечення; вагомими можливостями суспільства та сім’ї щодо виховання в дошкільників толерантності та недостатньою підготовленістю дорослих вирішувати окреслену проблему; необхідність формування в дошкільників толерантних стосунків і традиційними підходами до виховного процесу в дошкільних навчальних закладах [11, с. 4]. Досліджуючи діагностику вихованості культури поведінки дошкільників у різновіковій групі, М. В. Заячківська стверджує, що “діти ознайомлені з основними правилами культури поведінки, ввічливими звертаннями, елементами мовного етикету, однак не завжди правильно оцінюють проблемні ситуації та можливі шляхи їх вирішення, простежується недостатньо сформоване мотиваційно-ціннісне ставлення до дотримання моральних і культурних норм, зацікавленість дітей у спільній діяльності, наявні труднощі в дотриманні правил культури поведінки, повсякденному практичному застосуванні набутих знань і вмій” [6, с. 74]. Зазначимо, що дошкільний навчальний заклад – провідна соціальна інституція, в якій діти дошкільного віку отримують не лише елементарні знання, вміння та навички, а й набувають основи культури поведінки. Водночас у більшості сучасних дошкільних навчальних закладів ще зберігаються традиційні підходи, спрямовані на передачу знань про культуру поведінки дітей у соціаль-

ному середовищі. Реалії сьогодення порушують принципово нові вимоги до вихователів дошкільних навчальних закладів. Однією із найважливіших якостей вихователя, умов успішності його як професіонала є готовність до впровадження інноваційних методів і форм виховання дошкільників [5]. Науковці та практики доводять, що формування культури поведінки дітей у різновікових групах засобами та методами інноваційних педагогічних технологій має стати першочерговим завданням дошкільників навчальних закладів. Модернізації підлягають зміст, форми й методи навчання та виховання дошкільників, що мають зважати на досягнення сучасної науки й практики в галузі інноваційної діяльності вихователя. Проаналізувавши наукові роботи вчених і професійний досвід вихователів у дошкільних навчальних закладів, підсумуємо, що необхідність змін у системі навчання та виховання дошкільників у різновіковій групі усвідомлюють більшість керівників навчальних закладів, але їх інноваційна педагогічна активність часто залишається недостатньою, і, більше того, нерідко вони займають пасивну вичікувальну позицію стосовно впровадження інновацій. У результаті все наочніше проявляється суперечність між сучасними підходами до розвивального навчально-виховного процесу та усталеними традиціями навчання та виховання дошкільників. Наголосимо, що основою формування культури поведінки в дошкільників в умовах роботи з різновіковими групами є відбір такої педагогічної технології, яка повинна бути гуманітарно-освітньою та впровадженою за допомогою принципу діалогічної взаємодії в навчанні та вихованні. Підґрунтям для реалізації інноваційних педагогічних технологій з формування культури поведінки в дошкільників є такі нормативно-правові документи: Конституція України (1996 р.), Державна національна програма “Освіта: Україна XXI століття” (1993 р.), Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.), Закони України “Про охорону дитинства” (2001 р.), “Про інноваційну діяльність” (2000 р.). Так, реалізація Національної доктрини розвитку освіти вможливілює “перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства” [14].

Отже, носіями педагогічних інновацій з формування культури поведінки в дошкільників у різновіковій групі є творчі особистості, здатні впроваджувати нові педагогічні технології; проводити частковий моніторинг ефективності реалізації ідеї; фіксувати діагностичні дані та зіставляти їх з показниками ефективності; звітувати на засіданнях науково-методичних рад про хід і апробацію програми; оприлюднювати результати свого пошуку на семінарах-презентаціях, у матеріалах публікацій; брати участь у науково-практичних конференціях [2, с. 16]. Проаналізувавши сучасний стан проблеми формування культури поведінки в дошкільників в умовах роботи з різновіковими групами, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на виконанні таких завдань дошкільних навчальних закладів: 1) вихователі дошкільних навчальних закладів повинні постійно підвищувати рівень

професійної майстерності в контексті роботи з різновіковими групами; 2) важливим завданням для вихователів є дотримання суб'єкт-суб'єктних відносин у системі “дорослий – дитина”, “дорослий – діти”; 3) створення та підтримання сприятливого психологічного клімату в різновіковій групі; 4) формування культури поведінки в різних умовах життєдіяльності дитини; 5) використання вихователями системи інноваційних педагогічних технологій має стати головним результатом набуття дошкільниками основних навичок культури поведінки.

Висновки. На підставі дослідження можна зробити висновок про те, що сьогодні важливим для вихователів є не тільки впровадження інноваційних педагогічних технологій, а й наявність творчого вміння вирішувати проблеми формування культури поведінки в дошкільників в умовах роботи з різновіковими групами. Завдяки аналізу педагогічної літератури, присвяченої обґрунтуванню культури поведінки в дошкільників в умовах роботи з різновіковими групами, підсумовано, що попри сформований науковий фонд нині недостатньо розроблено питання специфіки професійної діяльності вихователя в сучасному дошкільному навчальному закладі.

Список використаної літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 201 с.
2. Ващенко Л. Поліструктурність управління інноваційними процесами / Л. Ващенко // Директор школи. – 2007. – № 23–24 (455–456). – С. 11–16.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Гуменникова Т. Р. Українські національні традиції як засіб формування першоснов моральної культури / Т. Р. Гуменникова // Початкова школа. – 2003. – № 1. – С. 38–40.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – Київ : Академвидав, 2004. – 352 с.
6. Заячківська М. В. Діагностика вихованості культури поведінки дітей старшого дошкільного віку у різновікових групах / М. В. Заячківська // Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. праць / ред. кол. В. П. Андрущенко (голов. ред.) та ін. – Київ : Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 68–74.
7. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : Март ; Ростов-на-Дону : Март, 2005. – 448 с.
8. Культурология. XX век : энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. С. Левит. – Санкт-Петербург : Университетская книга : ООО Алетейя, 1998. – Т. 2: М–Я. – 370 с.
9. Михайлова А. І. Організація роботи з дітьми різновікових груп : методичний посібник для вихователів дошкільних закладів / А. І. Михайлова, Е. М. Кушнарченко, Н. В. Губанова. – Харків : Ранок, 2008. – 64 с.
10. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. / Т. І. Поніманська. – Київ : Академвидав, 2006. – 456 с.
11. Скрипник Н. І. Психолого-педагогічні засади виховання гуманних взаємостосунків у дітей старшого дошкільного віку : монографія / Н. І. Скрипник. – Умань : Візаві, 2012. – 153 с.
12. Сухомлинский В. А. Избранные произведения : в 5-ти т. / В. А. Сухомлинский. – Киев : Рад. школа, 1979. – Т. 4. – 670 с.

13. Толстой Л. Н. Педагогические сочинения / Л. Н. Толстой. – Москва : Педагогика, 1989. – 544 с.
14. Указ Президента України “Про Національну доктрину розвитку освіти” від 17.04.2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
15. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / К. Д. Ушинский ; под ред. А. И. Пискунова [и др.]. – Москва : Педагогика, 1974. – Т. 1. – 584 с.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2016.

Меркулова Н. В., Котляр А. С. Формирование культуры поведения у детей дошкольного возраста в условиях работы с разновозрастными группами как педагогическая проблема

В статье раскрыта проблема формирования культуры поведения у детей дошкольного возраста в условиях работы с разновозрастными группами; проанализированы понятия: культура, культура поведения, ценности, нравственные ценности; определены особенности инновационных педагогических технологий по формированию культуры поведения у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: культура, культура поведения, ценности, моральные ценности, разновозрастная группа.

Merkulova N., Kotlyar A. Formation of Culture Behavior between Preschool Children in the Conditions of Work with Different Age Groups as a Pedagogical Problem

The article deals with the problem of creating a culture of behavior between preschool children in the conditions of work of different ages groups; analyzes the concepts: culture, culture of behavior, values, moral values; the features innovative pedagogical technologies in creating a culture of behavior between preschool children. The analysis of scientific sources gives reason to believe that modernization processes violate the new requirements for education of children in the spirit of universal and national traditions, cultural organizations focused behavior in preschool children. The problem of creating a culture of behavior between preschool children in terms of groups of different ages has always been one of the urgent, and in current conditions, given the decline of moral values, low overall culture of children, it is of particular importance. After analyzing the current state of the problem of creating a culture of behavior in preschool children in the conditions of work of different ages groups consider it appropriate to focus on tasks such pre-schools, creating a culture of behavior in different conditions of life of the child; teachers use educational technology system innovation should be the main result of the acquisition of basic skills preschoolers cultural behavior. Carriers pedagogical innovations are creating a culture of behavior between preschool children in different age group are creative individuals who are able to introduce new teaching technologies; conduct partial monitoring the effectiveness of implementation ideas.

Key words: culture, culture of behavior, values, moral values, different age group.